

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

3. Закатнов Д. А. Психолого-педагогические основы профессионального самоопределения школьников // Научные записки Нижнего государственного педагогического университета им. М. Гоголя. Психолого-педагогические науки № 2. – Нижний, 2001. – С. 26–31.
4. Зінченко В. П., Янцур М. С. Теорія і практика розбудови системи професійної орієнтації в сучасних умовах // Оновлення змісту і методі психології освіти та професійної орієнтації. – Вип. 4, 1998. – С. 4–15.
5. Професійна діагностика / Упорядник Т. Гончаренко. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2004. – 120 с.
6. Сабадаж Ж. Профільна освіта старшокласників // Завуч. – 2005. – № 17–18. – С. 42–46.
7. Сахаров З. Ф., Сезанов А. Д. Профессиональная ориентация школьников. – М. : Просвещение, 1982. – 192 с.
8. Хавир П. А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности. – М., 1981. – 96 с.
9. Хромова О. Л. Методичні рекомендації. Робота школи з педагогічної підготовки батьків до професійного самовизначення старшокласників // Класний керівник. – 2013. – № 13–14. – С. 4–12.

Козар О. О.*

КОМУНІКАТИВНА СПРЯМОВАНІСТЬ УРОКІВ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

У статті окреслено шляхи посилення комунікативної спрямованості уроків розвитку мовлення в початкових класах. Основна увага приділяється роботі з текстом як засобом формування вмінь у всіх видах мовленнєвої діяльності, ситуативним завданням на основі спеціально підібраних текстів, розглядаються основні напрями роботи над розширенням словника учнів.

Актуальність дослідження зумовлюється концептуальними положеннями Державного стандарту початкової освіти, що передбачають поряд з лінгвістичною підготовкою набуття дітьми достатнього особистісного досвіду, культури спілкування і співпраці в різних видах діяльності. У програмі з навчання грамоти зазначено, що курс української мови – важлива складова змісту початкової освіти, оскільки він виступає засобом опанування всіх інших шкільних дисциплін, а не тільки окремого навчального предмета, метою якого насамперед є розвиток умінь і навичок усного мовлення, поглиблення знань щодо усного і писемного, діалогічного й монологічного мовлення, особливостей висловлювань, обумовлених їх комунікативними завданнями й ситуацією спілкування. актуальність теми зумовлена новими завданнями, що поставлені перед сучасною школою, – формування в учнів умінь самостійно будувати усні й письмові висловлювання різних жанрів, які необхідні їм у процесі навчання і майбутньої діяльності. Актуальність визначається і потребою сучасної початкової школи, оскільки проблема збагачення словникового запасу завдяки ілюстративному матеріалу визначає формування мовно-національної свідо-

* © Козар О. О.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

мості дитини, основи якої закладаються на уроках рідної мови. Актуальність теми зумовлена новими завданнями, що поставлені перед сучасною школою, – формування в учнів умінь самостійно будувати усні й письмові висловлювання різних жанрів, які необхідні їм у процесі навчання і майбутньої діяльності.

Сьогодні збільшується кількість досліджень з проблеми розвитку зв'язного мовлення молодших школярів. Теоретичні аспекти словникового розвитку зв'язного мовлення у початковій школі розкрито у працях В. В. Голубкова, Г. П. Коваль та М. М. Наумчук. Психологічні аспекти словникового розвитку молодших школярів визначено Ю. З. Гільбухом, психологію усного мовлення учнів початкових класів описано І. О. Синицею, С. І. Дорощенком розглянуто розвиток мовлення молодших школярів як загальну проблему. Розвитку мовлення як найважливішої умови успішного навчання молодших школярів присвячено праці Д. Б. Ельконіна, В. І. Ковальової, М. Р. Львова, М. М. Соколова, К. Д. Ушинського. Проте проблема розвитку зв'язного мовлення учнів початкових класів ще потребує певного розгляду.

Мета статті полягає в окресленні комплексної системи роботи на уроках зв'язного мовлення, визначенні педагогічних умов розвитку зв'язного мовлення, основних напрямів роботи над уточненням та розширенням словника та дослідження послідовності формування умінь молодших школярів будувати зв'язні висловлювання.

З приходом дитини до школи функції мовлення розширюються. Воно стає засобом засвоєння і передачі знань, формування особистості. Тому набутих у дошкільному віці мовленнєвих умінь уже недостатньо для вираження нових понять, думок, почуттів, які з'являються в дитини з перших днів навчання в школі. Їй не вистачає словникового запасу. Крім того, у школі доводиться давати розгорнуті відповіді, зв'язно висловлюватись перед учителем, класом, чого раніше не доводилося робити. І, що найскладніше, треба вміти висловлювати свої думки в письмовій формі. Зазначені вміння стають для школяра життєво необхідними, і їх формування є основною метою курсу рідної мови, зокрема такої його складової, як розвиток мовлення. У практиці роботи початкової школи терміном «зв'язне мовлення» називають розділ методичної науки, завданням якого є навчання дітей розумінню і побудові висловлювання з огляду на мету, умови спілкування, дотримуючись норм літературної мови. У методиці викладання мови в початкових класах під терміном зв'язне мовлення розуміють «монологічне мовлення, точніше – процес, діяльність мовця, послідовний усний чи письмовий виклад думок, знань. Результатом такої діяльності стає текст, тобто сукупність взаємопов'язаних самостійних речень, об'єднаних спільним предметом (темою) й головною думкою висловлювання за допомогою мовних (лексичних, граматичних й інтонаційних) засобів» [5, с. 15].

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

Розвиток зв'язного мовлення – провідний принцип навчання рідної мови в початкових класах. Він охоплює всі сторони мовленнєвої діяльності учнів. Програмою передбачається набуття учнями елементарних знань про мовлення: усне і писемне, діалогічне та монологічне; про особливості висловлювань, обумовлені їх комунікативними завданнями, ситуацією спілкування. Робота над правильною вимовою, чіткістю й виразністю усного мовлення, над збагаченням словника, правильним і точним вживанням слова, над словосполученням та зв'язним висловлюванням, над орфографічно грамотним письмом має стати основою кожного уроку [5, с. 4–6].

У щоденній роботі над розвитком мовлення потрібно йти від усної його форми до писемної. Однак це не означає, що спочатку повинна проводитись робота виключно над усним мовленням, а пізніше – над писемним. Розвиток усного й писемного мовлення має здійснюватись паралельно.

Розвиток мовлення молодших школярів відбувається під впливом багатьох чинників. Під час навчання в школі учні отримують багато нової інформації, вивчають нові поняття, спостерігають за явищами природи, чують правильне літературне мовлення вчителя, читають книги, спілкуються з товаришами. Усе це збагачує особистість дитини, її знання і водночас розвиває її мовлення. Вивчення на уроках мови правил граматики, орфописи, лексичної сполучуваності слів, особливостей побудови діалогів і зв'язних висловлювань також впливає на мовлення дітей. Однак паралельно із впливом усього навчального процесу на розвиток мовлення учнів необхідно здійснювати цілеспрямовану, систематичну роботу над формуванням і вдосконаленням їхніх мовленнєвих умінь [7, с. 46]. Вона передбачає такі основні напрями: удосконалення звуковимови учнів і підвищення їхньої мовної культури; збагачення, уточнення й активізація словникового запасу молодших школярів; уміння вживати слова у властивому для них значенні, користуватися виражальними засобами мови залежно від ситуації й мети висловлювання; послідовне і логічне викладання думки; удосконалення граматичного ладу мовлення учнів; оволодіння нормами українського літературного мовлення; засвоєння найважливіших етичних правил спілкування. Ці напрями роботи з розвитку мовлення становлять основу для формування у молодших школярів мовленнєвої компетентності [8, с. 2–4].

Мовленнєвий розвиток учня – це дуже важлива умова його успішного навчання. Чим більше дитина читає, переказує, слухає, тим краще розвивається її пам'ять, а, отже, тим легше їй засвоювати знання з усіх навчальних дисциплін, які вивчаються в початкових класах. Забезпечити мовленнєвий розвиток молодших школярів – це означає навчити їх грамотно висловлюватись в усній і писемній формах мовлення, дотримуватись норм української літературної мови. Щоб розвинути та вдо-

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

сконалити мовлення школярів, потрібна щоденна копітка робота над оволодінням основними мовними нормами. У цій роботі головне місце посідає збагачення словникового запасу учнів [9, с. 3].

Словникова робота в початкових класах має своїм завданням:

- збагачення словника учнів, тобто засвоєння нових, невідомих раніше слів чи нових значень відомих слів;
- уточнення словника, тобто введення окремих слів у контекст, зіставлення близьких або протилежних за значенням слів, засвоєння багатозначних та емоційно забарвлених слів;
- активізацію словника, тобто перенесення якомога більшої кількості слів із пасивного словника (учень знає значення слів, але рідко або й зовсім не користується ними) в активний;
- усунення з мовлення нелітературних слів – діалектизмів, жаргонізмів, просторічних і знижених за значенням слів [9, с. 5–6].

Важливо, щоб учитель у процесі роботи над словником дітей здійснював постійний міжпредметний зв'язок (наприклад, уроків читання і письма, читання і музики та ін.). Це привчає дітей краще приглядатися до лексичного багатства і стилістичних можливостей рідної мови, сприяє розвитку загальної мовленнєвої культури. Разом із тим для роботи над словом, зокрема над багатозначністю чи прямим і переносним значенням, потрібно час від часу відводити окремі уроки, що передбачаються для розвитку мовлення. На таких уроках можуть бути і спостереження за художніми текстами, окремими реченнями, і практичні усні вправи [2].

У роботі над уточненням і розширенням словника учнів можна визначити такі основні напрями:

I. Лексичний (словниковий) аналіз мови художнього твору, який вивчається на уроці, і виявлення незнайомих слів і висловів, уточнення відтінків значень окремих слів і висловів, виявлення слів, ужитих у переносному значенні, добір синонімів, з'ясування їх смислових відтінків, добір антонімів, аналіз зображувальних засобів мови художнього тексту.

II. З'ясування значення слів шляхом використання різних способів: показ предмета чи дії, позначених новим для дитини словом, демонстрація малюнка, ілюстрації, слайдів із зображенням предметів, назви яких є новими для дитини, добір синонімів, антонімів, введення нового слова в контекст тощо.

III. Виконання завдань на добір слів з певним значенням: дібрати потрібні за смислом речення іменники з поданого синонімічного ряду; дібрати прикметники для опису предметів, для характеристики людини, опису її зовнішності, настрою, свого ставлення до події, до товариша і т. ін.

IV. Введення поданих слів у речення чи тексти: складання речень за опорними словами, заміна слів у реченнях відповідними синонімами чи антонімами тощо. Так в учнів поступово

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

виховується увага до значення слів і висловів, що є важливою передумовою успішної роботи над збагаченням і активізацією словникового запасу школярів. Сучасний підхід до вивчення початкового курсу рідної мови висуває як основний принцип його засвоєння всебічний розвиток мовлення і спілкування [9]. Отже, завдання вчителя початкових класів сприяти поповненню словникового запасу дітей, досягти того, щоб діти оволоділи необхідними граматичними формами, позбулися одноманітності синтаксем, навчити дітей використовувати синтаксичні моделі міркування, обґрунтовувати свої думки, відстоювати їх істинність.

Приклади словниково-логічних вправ, які можна широко застосовувати в роботі з молодшими школярами.

1. Назвати предмети з наступним узагальненням:

а) дуб, сосна, береза -...(назвіть одним словом);

б) окунь, карась, лин – це..

2. Продовжити називати видові поняття після узагальнення:

а) маслюк, мухомор – це гриби.

Які гриби ти ще знаєш?

Б) помідори, огірки, капуста – це...

Які...ти ще знаєш?

3. Вилучити «зайвий» предмет. Що зайве? Чому?

А) стіл, крісло, телевізор, шафа;

б) дуб, бузок, сосна, верба.

4. Узагальнити через протиставлення:

а) дуб – дерево, а смородина -...;

б) сукня – одяг, а черевики – ...;

5. Дібрати видові назви до родових:

а) квіти – це чорнобривці, ..., ...;

б) транспорт – це машина, ..., ...;

6. Розподілити ряд видових назв між двома родовими: визначити серед ряду птахів перелітних, і тих, що залишаються зимувати: ластівки, шпаки, горобці, синиці, снігурі, щиглі, дятли.

7. Визначити предмет за його ознаками (колір, форма, розмір...):

а) пухнаста, руда, хитра – ...(лисиця)

б) щедра, золота, барвіста, багата – ...(осінь).

8. Визначити предмет за його діями:

а) літає, падає, покриває, зігріває, блищить, скрипить – ... (сніг)

б) світить, гріє, усміхається, зігріває – ...(сонце)

9. Логічне визначення предмета:

а) береза – листяне дерево;

б) волошки –

Особливе місце в системі мовленнєвого розвитку молодших школярів посідають уроки розвитку зв'язного мовлення, основною метою яких є застосування набутих на уроках мови

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

знань і вмінь для побудови зв'язних висловлювань (переказів творів, монологів). Формування в учнів умінь будувати зв'язні висловлювання здійснюється в певній послідовності: спочатку учні аналізують і засвоюють зразки різних типів творів, потім проводиться робота за аналогією до цих зразків і, нарешті, самостійна творчість учнів. У процесі такої роботи необхідно не тільки дати зразок, проаналізувати, розказати, як треба робити, а й продемонструвати на прикладі спосіб творення відповідного зразка. Навчаючи складати план, потрібно спочатку дати зразок плану переказу чи твору, проаналізувати цей план з учнями. Після кількохразового колективного складання плану засвоюють, як підходити до визначення його пунктів, і самостійно складають план переказу чи твору. У процесі навчання учнів будувати перекази і твори також необхідні зразки. Під час роботи над зразком учитель з учнями аналізують, наскільки переказ чи твір відповідає заголовку, плану, за яким він складений. На зразках окремих речень з переказу або твору діти вчать складати речення чітко, зрозуміло, граматично правильно [8]. У результаті такої роботи школярі усвідомлюють ті вимоги, які ставляться до складання переказу чи твору, самі поступово вчать правильно й послідовно викладати свої думки в усній і письмовій формах.

Особливість монологу полягає в тому, що він, на відміну від діалогу, довільний, потребує вольових зусиль, а часом – значної підготовчої роботи. Монологічному мовленню властиві такі ознаки: змістовність, логічність, точність, лексичне багатство, виразність, чистота, правильність. Саме вони покладені в основу визначення завдань з розвитку монологічного мовлення молодших школярів. Щоб забезпечити змістовність учнівських висловлювань, необхідно пропонувати учням говорити лише про те, що вони добре знають, інакше їхнє мовлення буде бідним, нечітким і, зрештою, незрозумілим. Зміст для бесід, розповідей, описів дають книги, картини, екскурсії, спостереження, власні роздуми, переживання, тобто життя, яке оточує дитину. Завдання вчителя полягає в тому, щоб допомогти учням зібрати необхідний матеріал, вибрати з нього найдоцільніше і раціонально використати його для побудови власних висловлювань. Під час підготовчої роботи вчителю доцільно використовувати не лише бесіди, а й диспути, обговорення певних подій і вчинків, ставити проблемні запитання, спонукати дітей до розмірковувань на відповідні теми. Такі види робіт сприятимуть кращому вивченню теми майбутнього твору, збагаченню та активізації словникового запасу школярів, що, безсумнівно, забезпечуватиме змістовність власних висловлювань [1].

У розвитку усного діалогічного мовлення доцільно широко використовувати роботу в парах та групах, що дає можливість висловлюватись більшості учнів класу. При цьому важливо прищеплювати школярам культуру спілкування, яка виявляється не тільки в доречному використанні формул мовленнєвого

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

етикету, а й в умінні уважно слухати співрозмовника, призупиняти своє мовлення, щоб дати можливість висловитись іншому, погоджувати свої репліки з тим, що сказав співрозмовник, в умінні сказати йому добре слово, висловити критичне зауваження в такій формі, щоб нікого не образити [1].

За визначенням М. І. Пентилюк, діалог – це процес мовленнєвої взаємодії двох або кількох учасників спілкування. Побудова діалогу передбачає формування таких умінь: відтворити, розіграти діалог із прослуханого; скласти діалог за малюнками, опорою на допоміжний матеріал, а також самостійно, дотримуючись правил етикету, культури спілкування [4].

Для формування діалогічного мовлення учням пропонується завдання такого типу: спостерігати за поданим діалогом; реконструювати текст у діалог; скласти власний діалог за поданими репліками; відповідно до життєвих ситуацій з використанням граматичних конструкцій. Оскільки діалогічне мовлення є емоційно забарвленим, спонтанним, має двосторонній характер, велике значення тут має міміка, жести поза і особливо етикет слухання. Той, хто слухає, має дати відчуття тому, хто говорить, що він уважний [3].

Таким чином, вивчення особливостей текстів різних стилів мовлення за допомогою метода тренувальних вправ дозволяє учням не тільки познайомитися з кращими зразками авторських текстів, а й зрозуміти різницю між стилями мовлення, вивчити ознаки жанрів, знаходити і самостійно використовувати різноманітні художні засоби з метою надання власному твору яскравості та емоційності. Оскільки мовлення – найважливіший засіб комунікації, то розвиток зв'язного мовлення є провідним принципом навчання рідної мови, що передбачається чинною програмою. Психологічне підґрунтя навчання молодших школярів зв'язному мовленню з'явилося завдяки працям видатних учених – психологів та педагогів [6].

Організацію роботи учнів на уроках розвитку зв'язного мовлення слід здійснювати так, щоб якомога більше задіяти попередній досвід спілкування школярів.

Дані уроки мають позитивний вплив на розвиток дитини в цілому та її комунікативних навичок зокрема.

Завдання вчителя початкових класів – сприяти поповненню словникового запасу дітей, вільному володінню словами.

Для успішної реалізації мети уроків розвитку зв'язного мовлення часто необхідна підготовча робота.

Отже, цілеспрямована і систематична лексична робота на уроках української мови в початковій школі істотно впливає на формування загальної культури всебічно розвиненої, соціально активної особистості, готової до максимально ефективної участі у мовленнєвому спілкуванні. Здійснивши аналіз змісту навчальної мовленнєвої діяльності та психологічних особливостей зв'язного мовлення молодших школярів, ми вважаємо розвиток зв'язного мовлення провідним принципом навчання.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

Ефективність роботи з розвитку зв'язного мовлення залежатиме від її систематичності й цілеспрямованості. Вирішальну роль у цьому процесі відіграють два фактори – мовне середовище і система навчально-тренувальних вправ.

Література:

1. Варзацька Л. О. Активізація мовленнєвої діяльності учнів // Початкова школа. – 1991. – № 2. – С. 28–31.
2. Варзацька Л. О. Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів / Л. О. Варзацька, Л. М. Шевченко. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2001. – 204 с.
3. Коваль Г. П. Методика викладання української мови : навч. посіб. [для студ. педінст., гуманіст. універс., пед. коледж.] / Г. П. Коваль, Н. І. Деркач, М. М. Наумчук. – [2-ге вид., доопр. та допов.]. – Тернопіль : Астон, 2008. – 287 с.
4. Петнилюк М. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості у євроінтеграційному контексті / М. Петнилюк // Українська мова та література в школі. – 2010. – № 2. – С. 2–8.
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи / О. Я. Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 415 с.
6. Шевцова Л. С. Методика застосування мовленнєвих ситуативних завдань: методичний посібник / Л. С. Шевцова. – Житомир, 2004. – 94 с.
7. Класифікація методів навчання [електроний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.novapedahohika.com/nolom-722.html>.
8. Верещака А. В. Уроки зв'язного мовлення у 3 класі [електроний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slideshare.net/zologym/3-40537784>.
9. Види вправ з розвитку мовлення молодших школярів на уроках читання [електроний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.startpedahohika.com/sotems-1127-6.html>

Колесніченко Л. О.*

ЗАСТОСУВАННЯ ФЛЕШ-ФІЛЬМІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

У статті розглядається суть технології флеш та особливості її застосування на уроках історії.

Значення освіти в сучасному світі велике, бо вона є найважливішим чинником формування якості суспільних відносин. Виняткова роль у цій справі належить школі. Вона повинна стати найважливішим фактором гуманізації суспільно-економічних відносин. Тому в школі необхідно виховати і підготувати до життя людей, здатних бути відповідальними за долю країни, забезпечити її інтенсивний розвиток.

Інтеграція України в Європейський та світовий освітній простір викликала необхідність переглянути деякі підходи до навчання, дослідити причини, що гальмують підвищення якості освіти та розробити нові більш ефективні, які б задовольняли потреби сучасного суспільства.

Сьогодні жодна людська діяльність не обходиться без

* © Колесніченко Л. О.